

Eșafodajul argumentării lui putea fi însă ușor zdruncinat prin includerea în analiză și a altor opere tolstoiene, de aceea el evită prudent, în articolul comemorativ scris în 1908, « scrierile tirzielnice », nu analizează bunăoară « teribilele infamii » din « Învierea » sau « Puterea întunericului », ci vorbește despre ele doar « în liniamente mari », care, evident, nu angajează la nimic, nu implică expunerea clară a atitudinii criticului față de aceste opere. Se știe că tocmai « Învierea » și « Puterea întunericului » constituie chintesenta realismului critic tolstoian, fiind un corespondent artistic al publicisticii scriitorului rus, și în primul rînd al articolului « Nu pot să tac », cele mai revelatoare și substanțiale opere sub aspectul reflectării epocii premergătoare primei revoluții burghezo-democratice ruse.

* * *

La un interval relativ scurt după apariția studiului din 1892, Duiliu Zamfirescu a primit riposta cuvenită în articolul « Artiștii cetățeni », semnat de C. Dobrogeanu-Gherea în revista « Literatură și știință » (1894).

Criticul susținea și exemplifica aici, pe un vast material oferit de literatura universală din ultimii 150 de ani, o teză esențială a esteticii sale materialiste, enunțată anterior încă în studiul « Personalitatea în artă », și anume că arta « este produsul mijlocului natural și mai ales social, poartă pecetea timpului în care s-a alcătuit, a societății în care s-a produs »¹. Pe lângă problema determinismului social al artei, în articolul « Artiștii cetățeni » Gherea demonstrează tendențiozitatea ei și caracterul obligatoriu al influenței operelor literare asupra dezvoltării societății, relevînd mesajul ideologic, adesea revoluționar, al creației artiștilor geniali. Este adevărat că în acest articol C. Dobrogeanu-Gherea nu se ocupă exclusiv și nu analizează detaliat operele lui Tolstoi, urmărind cu totul alt scop, dar le include în argumentarea sa pentru a ilustra interdependența dialectică existentă între societate și suprastructură, respectiv literatura beletristică. Pentru prima dată în critica românească C. Dobrogeanu-Gherea scoate în evidență problematica socială, legătura indisolubilă a romanelor lui Tolstoi cu epoca în care au fost create, exprimarea unor înalte idealuri sociale. Atragerea atenției opiniei publice din țara noastră asupra literaturii ruse, de la Pușkin la Tolstoi, sub acest aspect, este cu atât mai importantă cu cît criticul « Contemporanului » se bucura de un deosebit prestigiu în rîndurile generației tinere și articolul său avea să contribuie la propagarea literaturii ruse tocmai în perioada cînd Titu Maiorescu, întemeietorul criticii academice, idealiste, dăduse dovadă de dezinteres și o totală lipsă de comprehensiune față de romanul rus, deși cititorii și mai ales scriitorii vremii cunoșteau și doreau să cunoască mai bine literatura rusă, care își cucerise recunoașterea pe plan mondial.

« Scriitorii geniali . . . — spune C. Dobrogeanu-Gherea în „Artiștii cetățeni“ — care în adevăr au exprimat epoca lor . . . au fost nu numai mari artiști, dar și mari cetățeni, au stat în adevăr la înălțimea ideală a epocii lor »².

Explicația pe care o dă Gherea geniului este în fond biologică, la modă în secolul al XIX-lea. Geniul, după părerea lui, este o fire mai sensibilă decît ceilalți oameni, de aceea percepe mai viu « toate dezacordurile vieții, toate relele, toate mizeriile, și cu cît le simte mai cu tărie, cu atîta lucrează mai cu tărie

¹ C. DOBROGEANU-GHEREA, *Studii critice*, E.S.P.L.A. Vol. I, p. 34.

² *Ibid.*, p. 294—295.